

RURALNI TURIZAM KAO ŠANSZA ZA RAZVOJ OPŠTINE MEDVEĐA

Pregledni rad
DOI: 10.5937/GU_KORET26168M

Mijajlo Minić

Turistička organizacija opštine Medveđa, Kralja Milana bb, Medveđa,
e-mail: mijajlo87@gmail.com

APSTRAKT: Ruralni turizam predstavlja jedan od ključnih instrumenata održivog razvoja nerazvijenih i demografski ugroženih područja. Opština Medveđa, smeštena na jugu Srbije, raspolaže izuzetnim prirodnim i kulturno-istorijskim potencijalima — od jedinstvene Sijarinske banje sa retkim gejzerom tog tipa u kontinentalnom delu evrope, preko planina Goljak i Radan, do bogate višeeetničke baštine — koji do danas nisu dovoljno turistički valorizovani. Istovremeno, opština se suočava sa jednim od najizraženijih procesa depopulacije u Srbiji, pri čemu su brojna seoska naselja praktično opustela. Ovaj rad analizira potencijale i mogućnosti razvoja ruralnog turizma kao strateškog odgovora na demografsku i ekonomsku krizu Medveđe, sa ciljem da identifikuje konkretne pravce revitalizacije ruralnih zajednica, obnove napuštenih domaćinstava i stvaranja održivih lokalnih prihoda. Kroz pregled relevantne literature, komparativnu analizu primera dobre prakse iz Srbije i regiona, te sagledavanje ključnih izazova, rad nudi preporuke namenjene kreatorima lokalne politike i akterima turističke delatnosti.

Ključne reči: ruralni turizam, opština Medveđa, depopulacija, održivi razvoj, turistički potencijal, obnova sela

RURAL TOURISM AS A CHANCE FOR THE DEVELOPMENT OF THE MUNICIPALITY OF MEDVEĐA

ABSTRACT: Rural tourism represents one of the key instruments of sustainable development of underdeveloped and demographically threatened areas. The municipality of Medveđa, located in the south of Serbia, has exceptional natural and cultural-historical potentials — from the unique Sijarinska spa with a rare geyser of its type in the continental part of Europe, through the Goljak and Radan mountains, to the rich multi-ethnic heritage — which have not been sufficiently valorized for tourism. At the same time, the municipality is facing one of the most pronounced processes of depopulation in Serbia, whereby many rural settlements have become practically deserted. This paper analyzes the potentials and possibilities of developing rural tourism as a strategic response to the demographic and economic crisis of Medveđe, with the aim of identifying concrete directions for the revitalization of rural communities, the restoration of abandoned households and the creation of sustainable local income. Through a review of the relevant literature, a comparative analysis of examples of good practice from Serbia and the region, and an overview of the key

challenges, the paper offers recommendations intended for local policy makers and tourism actors.

Keywords: rural tourism, Municipality of Medveđa, depopulation, sustainable development, tourism potential, village revitalization

1.UVOD

Ruralni turizam predstavlja jedan od najdinamičnije rastućih segmenata savremene turističke industrije, koji u uslovima globalizacije i ubrzane urbanizacije dobija sve veći značaj kao instrument održivog lokalnog razvoja. U akademskoj i stručnoj literaturi sve češće se ističe da ruralni turizam nije samo alternativa masovnom turizmu, već i strateška razvojna opcija za nerazvijene i demografski ugrožene oblasti (Hall & Roberts, 2001). U tom kontekstu, opština Medveđa, smeštena u Jablaničkom okrugu na jugu Srbije, predstavlja posebno zanimljiv i složen slučaj — teritorija bogata prirodnim resursima, kulturno-istorijskim nasleđem i netaknutim ruralnim pejzažem, koja se istovremeno suočava sa dubokim demografskim i ekonomskim krizama.

Proces depopulacije koji zahvata opštinu Medveđa jedan je od najdramatičnijih u čitavoj Srbiji. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, broj stanovnika opštine pao je sa gotovo 25.000 krajem šezdesetih godina dvadesetog veka na svega 6.360 prema popisu iz 2022. godine (RZS, 2022). Iza ovih brojeva krije se surova stvarnost ruralnih naselja: čitava sela su opustela, kuće su napuštene ili zapuštene, a nekada žive seoske zajednice zamenjene su tišinom i starenjem preostalih stanovnika. Mladi odlaze u potrazi za obrazovanjem i poslom, ostavljajući za sobom ne samo imovinu, već i kulturno pamćenje i tradicionalni način života koji je vekovima bio osnova identiteta ovog kraja.

Upravo u takvim okolnostima, ruralni turizam se pojavljuje kao jedna od retkih realnih šansi za preokret. Iskustva iz Srbije i šire regije pokazuju da dobro osmišljena turistička ponuda može da zaustavi demografsko prажnjenje, da vrati život u napuštene kuće — makar kao vikend i sezonski boravak u prvoj fazi — i da postepeno stvori uslove za trajniji povratak stanovništva (Cvijanović i dr., 2015). Seoske kuće koje danas zjape prazne mogu postati smeštajni kapaciteti; zapuštena imanja mogu se pretvoriti u etno-domaćinstva; lokalni proizvodi, zanati i tradicije mogu dobiti novu vrednost kroz turistički kontekst. U suštini, turizam može biti onaj katalizator koji od zaboravljenog sela ponovo napravi mesto vredno življenja.

Predmet ovog rada jeste analiza potencijala i mogućnosti razvoja ruralnog turizma na području opštine Medveđa, sa posebnim osvrtom na prirodne i kulturne resurse kojima opština raspolaže — pre svega Sijarinsku banju sa jedinstvenim gejzerom u kontinentalnom delu Evrope, planinske predele Goljka i Radana na kojima se nalaze zaštićena područja spomenika prirode i parka prirode, dolinu Jablanice, kao i bogato kulturno-istorijsko nasleđe. Cilj rada je da identifikuje realne razvojne pravce, prepreke i preporuke za unapređenje turističke ponude u ruralnom kontekstu.

Rad je strukturiran kroz pet tematskih celina: pojam i značaj ruralnog turizma, turistički potencijali opštine Medveđa, mogućnosti razvoja ruralnog turizma opštine Medveđa, izazovi u razvoju ruralnog turizma opštine Medveđa, primeri dobre prakse u razvoju ruralnog turizma. Na osnovu sprovedene analize, u zaključnom delu formulisane su preporuke relevantne kako za kreatore lokalne politike, tako i za same aktere turističke delatnosti.

2. POJAM I ZNAČAJ RURALNOG TURIZMA

Ruralni turizam kao pojava nije nov fenomen, ali je njegovo sistematsko proučavanje i definisanje u okviru turističkih nauka intenziviranom tek u poslednjih nekoliko decenija, paralelno sa rastom interesovanja putnika za autentična iskustva izvan gradskih centara i masovnih turističkih destinacija. U literaturi postoji više pristupa definisanju ruralnog turizma, a njihova raznolikost odražava složenost i višedimenzionalnost ovog fenomena.

Jedna od najčešćih definicija ruralnog turizma jeste da se ruralni turizam određuje kao svaki oblik turizma koji se odvija u ruralnim područjima i koji je zasnovan na prirodnim, kulturnim i društvenim resursima tih područja. Evropska komisija (1999) ruralni turizam definiše šire — kao skup turističkih aktivnosti i usluga koje ruralne zajednice pružaju posetiočima, s ciljem privlačenja turista u neurabizovana područja i podsticanja lokalnog ekonomskog razvoja.

Važno je razlikovati ruralni turizam od srodnih pojmova sa kojima se često meša u svakodnevnoj upotrebi. Agroturizam predstavlja užu pojam i odnosi se isključivo na turizam vezan za aktivna poljoprivredna gazdinstva, dok ekoturizam podrazumeva poseban odnos prema prirodnom okruženju zasnovan na principima minimalnog uticaja i ekološke svesti (Wearing & Neil, 2009). Ruralni turizam obuhvata oba ova vida, ali i znatno širi spektar aktivnosti — od kulturnog i istorijskog turizma, sportsko-rekreativnog i avanturističkog turizma, do zdravstvenog turizma u ruralnom kontekstu.

Značaj ruralnog turizma sagledava se kroz nekoliko međusobno isprepletenih dimenzija. Sa ekonomskog stanovišta, ruralni turizam stvara direktna radna mesta u ugostiteljstvu, smeštaju i pratećim uslugama, ali i podstiče razvoj pratećih delatnosti poput lokalne prehrambene industrije, zanatstva i poljoprivrede (Cvijanović i dr., 2015). Multiplikatorski efekat turističke potrošnje u ruralnim sredinama posebno je značajan, budući da su lokalne ekonomije često slabo diversifikovane i osetljive na eksterne šokove. Prema istraživanjima Svetske turističke organizacije (UNWTO, 2020), ruralni turizam može doprineti smanjenju regionalnih nejednakosti i predstavlja jedan od najefikasnijih mehanizama za ekonomsku aktivaciju marginalnih područja.

Sa socijalnog i demografskog stanovišta, ruralni turizam doprinosi zaustavljanju depopulacije i revitalizaciji zajednica. Iskustva zemalja poput Austrije, Francuske i Španije pokazuju da turistička aktivnost može biti dovoljan podsticaj za povratak na selo i u mesta koja su davno opustela, posebno mlađih generacija koje u turizmu prepoznaju poslovne prilike. U ovom kontekstu, ovo je od posebnog značaja za opštine poput Medveđe, gde su procesi depopulacije dostigli kritičan nivo.

Kulturna dimenzija ruralnog turizma podjednako je važna. Turizam u seoskim sredinama podstiče očuvanje nematerijalnog kulturnog nasleđa — lokalnih govora, gastronomskih tradicija, narodnih zanata, običaja i obreda — jer im daje ekonomsku vrednost i društvenu vidljivost (Richards & Wilson, 2006). Na taj način, ruralni turizam ne samo da koristi kulturu kao turistički resurs, već aktivno učestvuje u njenom očuvanju i prenošenju budućim generacijama.

U kontekstu savremenih globalnih trendova, ruralni turizam dobija dodatni zamah usled promena u ponašanju putnika nakon pandemije COVID-19. Istraživanja beleže značajan porast interesovanja za destinacije koje nude prirodu, mir, zdravlje i autentičnost — vrednosti koje ruralna područja inherentno poseduju (UNWTO, 2021). Ovaj trend predstavlja istorijsku šansu za nerazvijene opštine kao što je Medveđa,

koje do sada nisu uspevale da se nose sa marketinškom moći velikih turističkih centara, ali sada mogu ponuditi upravo ono što savremeni putnik traži.

3. TURISTIČKI POTENCIJALI OPŠTINE MEDVEĐA

Opština Medveđa raspolaže izuzetno raznovrsnim turističkim potencijalima koji do danas nisu ni izbliza dovoljno valorizovani. Kombinacija termomineralnih izvora, netaknute planinske prirode, bogate kulturno-istorijske baštine i autentičnog ruralnog ambijenta čini ovu opštinu jednom od turistički najzanimljivijih, a istovremeno jednu od najneiskorišćenijih destinacija na jugu Srbije. U nastavku su sistematski prikazani ključni prirodni i kulturni resursi koji čine osnovu za razvoj ruralnog turizma.

3.1. Sijarinska banja i geotermalni potencijali

Bez sumnje najznačajniji turistički resurs opštine Medveđa jeste Sijarinska banja, smeštena u uskoj klisuri Banjske reke, na obroncima planine Goljak, na nadmorskoj visini od oko 520 metara. Banja je okružena gustim šumama hrasta i bukve koje je štite od vetrova, što joj obezbeđuje posebno povoljnu mikroklimu tokom čitave godine. Na relativno malom prostoru od svega 900 metara dužine izbija čak 18 registrovana termomineralna izvora sa dokazanim dejstima u pomaganja pri lečenju različitih bolesti, sa temperaturama koje se kreću od 32 do 72 stepena Celzijusa i različitim fizičko-hemijskim sastavima, što Sijarinsku banju svrstava u red najzanimljivijih balneoloških lokaliteta u Srbiji i jednom od najbogatijih banja u pogledu lekovitih izvora.

Posebnu atrakciju, jedinstvenu u kontinentalnom delu Evrope, predstavlja gejzir tople vode čiji vodeni stub dostiže visinu između osam i deset metara. Oko gejzira je uređen kompleks bazena od kojih su prva tri sa lekovitom vodom i služe i za terapije dok je četvrti i najveći bazen namenjen komercijalnom kupanju.

U okviru Specijalne bolnice za rehabilitaciju „Gejzer“ funkcioniše savremeni wellness i spa centar „Sijarina spa“, otvoren 2021. godine, koji svojim dizajnom i ambijentom evocira tradiciju starorimskih termi. SBR „Gejzer“ kao jedan od nosilaca turističke ponude Sijarinske banje nudi hidroterapiju, elektroterapiju, kineziterapiju, peloidnu terapiju, inhalacije i različite oblike masaža. Lekovite vode Sijarinske banje indikovane su za lečenje hroničnih reumatskih oboljenja, bolesti bubrega i urinarnog trakta, ginekoloških oboljenja, kožnih i respiratornih bolesti, kao i različitih oblika neuroze i fizičke iscrpljenosti. Pored kompleksa bazena oko samog gejzira tu je i olimpijski bazen kao i renovirani kompleks sportskih terena koji posetiocima banje mogu pružiti zabavu i razonodu tokom celog leta. Tu su još i pećina Todora Šakote koja je uređena za turističke posete kao i kuća Vere Pešić srpske Mata Hari. Očekuje se uskoro i otvaranje novog kulturnog centra u banji koji će uveliko promeniti sadržaj kulturne ponude Sijarinske banje tokom cele godine.

3.2. Prirodni potencijali — planine, reke i šume

Opština Medveđa, čija je teritorija približno 90% pokrivena šumskim površinama, raspolaže izuzetnim prirodnim resursima koji predstavljaju snažnu osnovu za razvoj različitih oblika turizma. Posebno se izdvaja potencijal za razvoj lovskog turizma, imajući u vidu očuvanost prirodnog ambijenta, bogatstvo divljači i relativno nisku antropogenu opterećenost prostora, što ovu destinaciju čini atraktivnom za inostrane lovce i specifične turističke segmente.

Pored lovnog turizma, značajnu ulogu u turističkoj valorizaciji prostora imaju Park prirode Radan i spomenik prirode Mrkonjski vis, koji nude raznovrsne mogućnosti za razvoj planinarskog, aktivnog i ekološkog turizma. Ova zaštićena područja karakterišu očuvani pejzaži, raznovrsna flora i fauna, kao i autentični prirodni fenomeni, što ih čini pogodnim za razvoj održivih turističkih aktivnosti.

Sela koja se nalaze u neposrednom okruženju i podnožju ovih lokaliteta imaju značajan potencijal za uključivanje u turističke tokove kroz razvoj ruralnog turizma. Povećan broj poseta prirodnim atrakcijama doprinosi ekonomskom osnaživanju lokalnog stanovništva, podstiče razvoj smeštajnih kapaciteta, domaće radinosti i usluga, te utiče na očuvanje tradicije i kulturnog identiteta. Na taj način, turizam postaje važan faktor ukupnog ruralnog razvoja opštine Medveđa, uz istovremeno očuvanje prirodnih i društvenih vrednosti prostora. Dodatno, iako potencijal za razvoj ribolovnog turizma nije izražen u velikoj meri, na teritoriji opštine postoji nekoliko manjih vodnih površina koje, uz adekvatno uređenje i upravljanje, mogu biti iskorišćene za razvoj ovog vida turizma. Ove lokacije mogu upotpuniti turističku ponudu, posebno u kontekstu rekreativnog i mirnog boravka u prirodi, čime se dodatno doprinosi diverzifikaciji turističkih sadržaja i produženju boravka posetilaca. U okviru turističke ponude, posebno mesto zauzimaju uređene prirodne atrakcije, među kojima se izdvaja Čorov vodopad u selu Petrilje. Uređenjem lokaliteta stvoreni su uslovi za organizovan i bezbedan boravak posetilaca u prirodnom ambijentu, čime se ovaj prostor pozicionira kao značajna tačka za razvoj izletničkog, rekreativnog i ruralnog turizma.

3.3. Kulturno-istorijsko nasleđe

Kulturno-istorijsko nasleđe opštine Medveđa obuhvata nekoliko hronoloških slojeva koji zajedno čine izuzetno bogatu i raznovrsnu baštinu. Nedaleko od Medveđe, na teritoriji opštine Lebane, nalazi se i Caričin grad – jedno od najznačajnijih kasnoantičkih arheoloških nalazišta na Balkanu koja je bila prestonica cara Justinijana, sagrađena 536. godine. Ovaj lokalitet predstavlja značajan turistički resurs šireg regiona i može doprineti povećanju interesovanja posetilaca za prostor opštine Medveđa.

U kontekstu razvoja turizma zasnovanog na kulturnom nasleđu, sama opština Medveđa raspolaže značajnim potencijalima. Na njenoj teritoriji nalaze se ostaci brojnih crkava koje, pored svoje istorijske i duhovne vrednosti, nose i zanimljive priče o razvoju ovog prostora kroz različite istorijske periode. Ovi lokaliteti predstavljaju važan resurs za razvoj kulturnog i verskog turizma.

Pored toga, na području opštine evidentiran je veliki broj monumentalnih spomenika posvećenih žrtvama i borbama Prvog i Drugog svetskog rata. Ovi spomenici imaju izražen edukativni i memorijalni karakter, te se mogu uključiti u turističku ponudu kroz organizovane obilaske, tematske rute i izletnički turizam. Uključivanje ovih kulturno-istorijskih lokaliteta u turističke tokove doprinosi povećanju broja posetilaca u selima u kojima se oni nalaze, čime se stvaraju uslovi za razvoj pratećih delatnosti, poput ugostiteljstva, smeštajnih kapaciteta i prodaje lokalnih proizvoda. Na taj način, turizam zasnovan na kulturnom nasleđu postaje važan faktor ekonomskog i društvenog razvoja ruralnih sredina opštine Medveđa.

3.4. Manifestacije i nematerijalno nasleđe

Razvoj turizma u opštini Medveđa u značajnoj meri oslanja se i na organizaciju manifestacija, koje predstavljaju važan segment turističke ponude i doprinose afirmaciji lokalnog identiteta. Tokom godine na teritoriji opštine realizuje se ukupno 17 turističkih manifestacija, od kojih neke imaju izražen lokalni karakter, dok pojedine manifestacije beleže kontinuiran rast i sve veći značaj na regionalnom nivou. Njihova uloga je višestruka – od očuvanja tradicije i kulturnog nasleđa, preko promocije opštine, do podsticanja turističkih kretanja i ekonomskih aktivnosti.

Kao najznačajnija manifestacija izdvaja se „Gejzerske noći“, trodnevni događaj koji objedinjuje bogat kulturno-umetnički program i različite prateće sadržaje. U prethodne dve godine manifestacija je dodatno unapređena uvođenjem novih sadržaja, među kojima se izdvajaju „Igre na vodi“ i „Zlatni kotlić gejzera“, čime je posetiocima omogućen celodnevni program i potpun turistički doživljaj tokom sva tri dana trajanja manifestacije.

Pored ove manifestacije, značajno mesto zauzimaju i „Sačijada“, koja iz godine u godinu privlači sve veći broj takmičara i posetilaca, zatim „Kosidba na Marovcu“, koja neguje tradiciju ručnog košenja i predstavlja autentičan prikaz seoskih običaja, kao i „Bogunovačke igre“, koje doprinose očuvanju i revitalizaciji tradicionalnih i zaboravljenih igara. Posebnu atraktivnost ima i „Džipijada“, manifestacija koja omogućava posetiocima da kroz vožnju terenskim vozilima upoznaju nepristupačne i prirodno očuvane delove teritorije opštine Medveđa.

Pored materijalnih i organizovanih oblika turističke ponude, značajnu osnovu za razvoj turizma čini i nematerijalno kulturno nasleđe. Ono se ogleda u tradicionalnim običajima, načinu života, narodnim igrama, gastronomiji, kao i u usmenom predanju koje se prenosi generacijama. Upravo kroz manifestacije i svakodnevni život lokalnog stanovništva, ovi elementi nematerijalnog nasleđa ostaju sačuvani i predstavljaju važan resurs za razvoj autentičnih turističkih proizvoda.

Uključivanje nematerijalnog kulturnog nasleđa u turističku ponudu doprinosi stvaranju jedinstvenog identiteta destinacije, povećava autentičnost turističkog doživljaja i omogućava posetiocima neposredno upoznavanje sa tradicijom i načinom života lokalne zajednice. Na taj način, nematerijalno nasleđe postaje značajan faktor održivog razvoja turizma u opštini Medveđa.

4. MOGUĆNOSTI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U OPŠTINI MEDVEĐA

Prirodni, kulturni i geotermalni potencijali opisani u prethodnom poglavlju čine solidnu osnovu za razvoj višedimenzionalne ruralne turističke ponude u opštini Medveđa. Međutim, sam postojanje resursa nije dovoljan uslov za turistički razvoj — neophodno je strateško planiranje, institucionalna podrška, ulaganje u infrastrukturu i izgradnja prepoznatljivog destinacijskog brenda. U ovom poglavlju razmatraju se konkretni pravci razvoja ruralnog turizma u Medveđi.

4.1. Razvoj smeštajnih kapaciteta i etno-domaćinstava

Jedan od ključnih preduslova za razvoj ruralnog turizma jeste uspostavljanje adekvatnih smeštajnih kapaciteta koji su istovremeno dostupni, autentični i kvalitetni. U opštini Medveđa trenutno postoje ograničeni smeštajni kapaciteti van banjškog kompleksa, što predstavlja ozbiljno ograničenje za privlačenje turista koji žele da borave u ruralnom okruženju. Istovremeno, veliki broj napuštenih i zapuštenih seoskih

kuća na teritoriji opštine predstavlja potencijalnu prednost — uz odgovarajuće podsticaje i regulatorni okvir, ova imovina mogla bi biti revitalizovana i pretvorena u seoska turistička domaćinstva, pansioni i etno-kuće (Cvijanović i dr., 2015).

Iskustva pokazuju da je model seoskog domaćinstva posebno pogodan za početnu fazu razvoja ruralnog turizma, jer zahteva relativno skromna inicijalna ulaganja, a vlasnicima pruža mogućnost dopunskog prihoda bez napuštanja primarnih delatnosti. Lokalna samouprava i turistička organizacija mogu imati ključnu ulogu u ovom procesu kroz subvencije za adaptaciju objekata, edukaciju domaćina i uspostavljanje sistema kategorizacije i standardizacije ponude.

4.2. Razvoj gastronomske ponude i lokalnih proizvoda

Gastronomija predstavlja jedan od važnih pokretača razvoja ruralnog turizma, jer autentična lokalna kuhinja i domaći proizvodi sve više postaju razlog dolaska turista, a ne samo dodatni sadržaj boravka. Opština Medveđa raspolaže bogatom gastronomskom tradicijom karakterističnom za jug Srbije, koja obuhvata domaće sireve, dimljeno meso, rakiju, med i lekovito bilje. Međutim, ovi potencijali do sada nisu u dovoljnoj meri sistematski uključeni u turističku ponudu.

Razvoj i brendiranje lokalnih proizvoda, organizovanje gastronomskih manifestacija i radionica, kao i direktno povezivanje turista sa lokalnim proizvođačima predstavljaju konkretne korake koji mogu doprineti povećanju turističke atraktivnosti i ekonomskom osnaživanju lokalnog stanovništva. Poseban potencijal ima lekovito bilje koje raste na prostoru planina Goljak i Radan, čija bi valorizacija bila prirodan nastavak i dopuna postojeće banjske i zdravstvene ponude.

U poslednje vreme posebna pažnja posvećuje se očuvanju i promociji tradicionalnih jela, među kojima se izdvajaju sač kao jedan od prepoznatljivih načina pripreme hrane, kao i tučani kačamak. Ova jela, iako se vezuju za šire područje Balkana, prisutna su i na prostoru opštine Medveđa, delom i zbog uticaja stanovništva koje vodi poreklo iz Crne Gore gde se pre svega misli na tučani kačamak od krompira i brašna čija sama priprema predstavlja atrakciju i doživljaj i kao takvi predstavljaju važan deo lokalnog gastronomskog identiteta. Njihovo uključivanje u turističku ponudu dodatno doprinosi autentičnosti i raznovrsnosti turističkog doživljaja.

4.3. Aktivni i avanturistički turizam

Planinski tereni, rečne doline i šumski predeli opštine Medveđa pružaju odlične uslove za razvoj aktivnog turizma kao komplementarnog segmenta ruralne turističke ponude. Uređivanje i obeležavanje planinarskih i biciklističkih staza, razvoj ponude za lov i sportski ribolov, organizovanje tematskih tura i vođenih izleta kroz prirodu — sve su to aktivnosti koje ne zahtevaju velika infrastrukturna ulaganja, a mogu značajno obogatiti ponudu i produžiti prosečnu dužinu boravka turista. Poseban potencijal ima kombinovanje aktivnog turizma sa banjskim i zdravstvenim turizmom, kroz tzv. wellness-adventure pakete koji bi bili namenjeni urbanim posetiocima zainteresovanim za detoks, prirodu i fizičku aktivnost. Ovakvi paketi sve su traženiji na evropskom tržištu, a Medveđa ima sve prirodne preduslove da ih ponudi.

4.4. Kulturni i edukativni turizam

Višeslojno kulturno-istorijsko nasleđe opštine — od rimskih i vizantijskih ostataka do osmanskog perioda i višetnećke tradicije — otvara mogućnosti za razvoj

kulturnog i edukativnog turizma koji bi bio naročito atraktivan za inostrane posetioce i za urbanu publiku zainteresovanu za istoriju Balkana. Uspostavljanje tematskih kulturnih ruta, uređenje arheoloških lokaliteta za posetu, organizovanje etnografskih programa i radionica tradicionalne zanate konkretni su oblici turističke ponude koji se mogu razvijati uz relativno skromna sredstva, ali uz jasnu stratešku viziju.

5. IZAZOVI U RAZVOJU RURALNOG TURIZMA U OPŠTINI MEDVEĐA

Uprkos izuzetnim prirodnim i kulturnim potencijalima, razvoj ruralnog turizma u opštini Medveđa suočava se sa nizom ozbiljnih izazova koji usporavaju ili potpuno blokiraju valorizaciju raspoloživih resursa. Ovi izazovi su međusobno isprepleteni i deluju kumulativno, što znači da rešavanje jednog problema često nije dovoljno bez istovremenog adresiranja ostalih. U nastavku su sistematski prikazani ključni izazovi sa kojima se turistička organizacija i lokalna samouprava svakodnevno suočavaju.

5.1. Demografska kriza i depopulacija

Najdublje strukturno ograničenje razvoja ruralnog turizma u opštini Medveđa jeste drastično smanjenje broja stanovnika. Kako je već navedeno, opština je izgubila više od tri četvrtine svog stanovništva u poslednjih šest decenija, a proces starenja i odliva mladih se nastavlja (RZS, 2022). Posledice po turizam su direktne i višestruke — nema dovoljno radne snage za pružanje turističkih usluga, nema dovoljno aktivnih domaćinstava koja bi mogla razviti smeštajnu ponudu, a ruralni pejzaž postepeno gubi svoju autentičnost usled zapuštanja imanja i nestanka tradicionalnih delatnosti. Paradoks je dubok: turizam se prepoznaje kao šansa za zaustavljanje depopulacije, ali depopulacija istovremeno onemogućava razvoj turizma.

5.2. Nedovoljna infrastruktura i komunalna opremljenost

Ruralna područja opštine Medveđa karakteriše nedovoljna razvijenost putne infrastrukture, komunalnih usluga i digitalnih mreža. Mnoga sela su slabo ili nikako povezana sa opštinskim centrom kvalitetnim putevima, što otežava pristup potencijalnim turistima, ali i snabdevanje i logistiku neophodnu za pružanje turističkih usluga. Odsustvo ili nestabilnost internet veze u ruralnim delovima opštine predstavlja dodatnu prepreku u eri kada digitalni marketing i platforme za rezervaciju igraju ključnu ulogu u privlačenju turista. Bez adekvatne infrastrukturne osnove, čak i najatraktivniji prirodni resursi ostaju nedostupni i turistički neiskorišćeni.

5.3. Nedostatak finansijskih sredstava i ograničeni investicioni kapaciteti

Opština Medveđa svrstana je u grupu najnerazvijenih opština u Srbiji, što znači da su budžetski kapaciteti lokalne samouprave izuzetno ograničeni. Turistička organizacija opštine deluje u uslovima hroničnog nedostatka finansijskih sredstava za promociju, razvoj sadržaja i ulaganje u turističku infrastrukturu. Privatni investitori retko prepoznaju nerazvijene ruralne opštine kao atraktivne destinacije za ulaganje, što stvara začarani krug — bez ulaganja nema razvoja, a bez vidljivih rezultata razvoja nema ulaganja. Korišćenje fondova Evropske unije i nacionalnih razvojnih programa predstavlja potencijalnu alternativu, ali zahteva administrativne kapacitete i stručnost koji su takođe ograničeni na lokalnom nivou.

5.4. Nedovoljno razvijena svest i otpor prema promenama

Jedan od najozbiljnijih, ali i najređe otvoreno razmatranih izazova u razvoju ruralnog turizma u nerazvijenim sredinama jeste nedovoljna svest lokalnog stanovništva o značaju i mogućnostima koje turizam pruža. U opštini Medveđa ovaj problem ima nekoliko dimenzija koje se međusobno pojačavaju.

Deo lokalnog stanovništva, uključujući i pojedince koji su već na izvestan način uključeni u turističku delatnost, ne prepoznaje turizam kao ozbiljnu ekonomsku granu vrednu strateškog ulaganja i kontinuiranog usavršavanja. Odsustvo kulture celoživotnog učenja i profesionalnog razvoja vidljivo je u niskom interesovanju za edukativne programe, obuke i radionice koje turistička organizacija i drugi akteri povremeno organizuju. Ova pojava nije specifična samo za Medveđu — istraživanja u srodnim sredinama u Srbiji i regionu potvrđuju da je otpor prema promenama i inovacijama u ruralnim zajednicama sa dugom tradicijom ekonomske marginalizacije česta i duboko ukorenjena pojava (Cvijanović i dr., 2015).

Posledice ovakvog stava su konkretne i merljive. Kvalitet usluge ne raste čak ni kada se za to stvore materijalni preduslovi. Potencijalni nosioci turističke ponude — vlasnici seoskih imanja, lokalni ugostitelji, turistički vodiči — ostaju ispod nivoa koji savremeni turista očekuje. Prilike koje donose digitalni marketing i društvene mreže ostaju neiskorišćene zbog odsustva znanja i motivacije za njihovo usvajanje. Konačno, bez angažovane i edukovane lokalne zajednice, svaki spoljni napor da se razvije turistička ponuda ostaje kratkog daha i ograničenog dometa.

Rešavanje ovog izazova zahteva dugoročan, strpljiv i višeslojan pristup koji kombinuje formalno obrazovanje, neformalne edukativne programe, demonstraciju konkretnih primera uspeha i izgradnju lokalnih kapaciteta. Posebno je važno animirati mlađe generacije i one koji su privremeno napustili opštinu, ali bi se mogli vratiti ukoliko vide realne ekonomske perspektive. Turistička organizacija ima ključnu ulogu u ovom procesu — ne samo kao promoter destinacije prema spoljnom svetu, već i kao edukator i motivator unutar lokalne zajednice.

5.5. Nedostatak destinacijskog brendiranja i promocije

Uprkos izuzetnim resursima, opština Medveđa gotovo da ne postoji na turističkoj mapi Srbije. Odsustvo jasnog destinacijskog identiteta, prepoznatljive vizuelne komunikacije i sistematske promocije na nacionalnom i međunarodnom nivou znači da potencijalni turisti jednostavno ne znaju da Medveđa postoji kao opcija. U savremenom turizmu, gde se destinacije takmiče za pažnju putnika na globalnom digitalnom tržištu, nevidljivost je jednaka nepostojanju (Hall & Roberts, 2001). Izgradnja snažnog destinacijskog brenda — zasnovanog na autentičnim vrednostima poput gejzira, planinske prirode i ruralnog nasleđa — jedan je od prioriternih zadataka čije rešavanje može imati multiplikatorski efekat na sve ostale aspekte turističkog razvoja.

5.6. Sezonalnost turističke tražnje

Kao i većina ruralnih destinacija u Srbiji, Medveđa se suočava sa izraženom sezonalnošću turističkih poseta, koncentrisanih pretežno u letnjem periodu. Banja je najposećenija u julu i avgustu, dok ostatak godine beleži značajno niži nivo aktivnosti. Ovakav obrazac otežava ekonomsku održivost turističkih objekata i uspostavljanje stalnih radnih mesta, što je posebno problematično u kontekstu demografske krize i

odliva radne snage. Razvoj celogodišnje ponude — zimskog wellness turizma, jesenjeg gastronomskog programa, prolećnih planinarskih tura — strateški je imperativ koji zahteva i odgovarajuće ulaganje i koordinisanu promociju.

5. PRIMERI DOBRE PRAKSE U RAZVOJU RURALNOG TURIZMA

Analiza iskustava destinacija koje su uspešno razvile ruralni turizam od suštinskog je značaja za oblikovanje strategije razvoja opštine Medveđa. Odabrani primeri — Zlatibor u Srbiji, Transilvanija u Rumuniji i Slovenija — nisu odabrani slučajno. Svaki od njih ilustruje drugačiji model i drugačiju polaznu tačku, ali svi dele zajedničku poruku: ruralni resursi, kada se strateški i sistematski razvijaju, mogu postati osnova za održivu i ekonomski značajnu turističku delatnost. Istovremeno, svaki od ovih primera nudi konkretne pouke primenljive na kontekst Medveđe.

5.1. Zlatibor — od ruralnog prostora do vodeće turističke destinacije Srbije

Zlatibor predstavlja najpoučniji domaći primer transformacije ruralnog planinskog prostora u vrhunsku turističku destinaciju. Još sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka Zlatibor je bio pretežno ruralno područje sa skromnom turističkom infrastrukturom, poznat uglavnom po zdravoj planinskoj klimi, pašnjacima i tradicionalnom stočarstvu. Nije postojao ni jasan turistički identitet ni razvijen sistem smeštajnih kapaciteta koji bi mogao privući veći broj posetilaca.

Preokret je došao kroz kombinaciju nekoliko ključnih faktora. Sistemska ulaganja u putnu i komunalnu infrastrukturu otvorila su destinaciju za širu publiku. Razvoj etno-sela Sirogojno — danas jednog od najposećenijih kulturnih lokaliteta u Srbiji — pokazao je da autentično ruralno nasleđe može biti snažan turistički magnet kada se prezentuje na osmišljen i profesionalan način. Brendiranje lokalnih gastronomskih proizvoda, pre svega zlatiborske pršute i kajmaka, dalo je destinaciji prepoznatljiv ukus i identitet koji se danas prenosi daleko izvan granica Srbije (Maksin i dr., 2011). Razvoj zimskog skijališta na Tornjiku diversifikovao je ponudu i obezbedio celogodišnju turističku aktivnost.

Rezultat ovih procesa je destinacija koja danas prima nekoliko miliona turista godišnje, koja je pokrenula snažan talas privatnih investicija i koja je zaustavila, a u pojedinim delovima čak i preokrenula, trend depopulacije. Za Medveđu su posebno relevantne početne faze zlatiborskog razvoja — period kada su se uz skromna sredstva i oslanjanje na autentične lokalne vrednosti postavljali temelji koji su decenijama kasnije doneli izvanredne rezultate (Cvijanović i dr., 2015). Medveđa danas poseduje resurse koji su u mnogo čemu analogni zlatiborskim polaznim vrednostima — netaknuta priroda, geotermalni potencijali, ruralna autentičnost — ali bez prateće infrastrukture i strateškog brendiranja koje je Zlatiboru donelo prepoznatljivost.

5.2. Transilvanija — ruralni turizam kao instrument revitalizacije marginalnih područja

Transilvanija u Rumuniji predstavlja jedan od najčešće citiranih evropskih primera uspešne transformacije nerazvijenog ruralnog područja u prepoznatljivu međunarodnu turističku destinaciju, sa posebnim naglaskom na revitalizaciju zapuštenih seoskih zajednica. Polazna situacija bila je u mnogočemu dramatičnija od one u kojoj se danas nalazi Medveđa — ruralna područja Transilvanije su tokom

devedesetih godina dvadesetog veka bila zahvaćena dubokom ekonomskom krizom, masovnim odlivom stanovništva i propadanjem seoske arhitekture i tradicije.

Preokret je iniciran kombinacijom međunarodnog interesovanja za autentičnu seosku arhitekturu i prirodne pejzaže, angažmana nevladinih organizacija i — paradoksalno — pažnje koju je međunarodna javnost posvetila ovom regionu kroz popularnu kulturu i književno nasleđe. Lokalne zajednice su uz podršku međunarodnih fondova i rumunske vlade pokrenule programe obnove tradicionalnih seoskih kuća i njihovog pretvaranja u turističke objekte, uz strogo poštovanje arhitektonskog i kulturnog identiteta (UNWTO, 2020). Posebno je značajno što su programi uključivali intenzivnu edukaciju lokalnog stanovništva o standardima turističkog ugostiteljstva, što je rezultiralo porastom kvaliteta usluge i izgradnjom poverenja kod stranih posetilaca.

Danas Transilvanija privlači značajan broj turista iz zapadne Evrope koji dolaze upravo zbog autentičnosti, prirode i kulturnog nasleđa — vrednosti koje su decenijama bile zanemarivane ili čak smatrane nedostatkom. Pouka za Medveđu je jasna: ono što izgleda kao slabost — napuštene kuće, sporost promena, izolovanost — može biti pretvoreno u turističku vrednost ukoliko se pristupi strateškim razmišljanjem i uz odgovarajuću podršku.

5.3. Slovenija — sistemski pristup ruralnom turizmu kao model za region

Slovenija se u evropskoj stručnoj literaturi redovno navodi kao primer najboljeg sistemskog pristupa ruralnom turizmu u jugoistočnoj Evropi. Već devedesetih godina dvadesetog veka Slovenija je uspostavila nacionalnu strategiju ruralnog turizma zasnovanu na tri stuba: razvoju mreže turističkih farmi, brendiranju autentičnih lokalnih proizvoda i aktivnoj ulozi države u edukaciji i finansijskoj podršci ruralnim domaćinstvima (Cigale i dr., 2005). Ova strategija nije bila improvizovana reakcija na trendove, već dugoročno planiran i institucionalno podržan proces koji je uključivao sve nivoe vlasti, privatni sektor i lokalne zajednice.

Rezultati su bili izuzetni i merljivi. Mreža turističkih farmi raspoređenih po čitavoj Sloveniji danas obezbeđuje dopunski prihod stotinama seoskih porodica, dok ruralni turizam čini značajan i stabilan deo ukupne turističke privrede zemlje. Slovenija je razvila i sistem sertifikacije i kategorizacije ruralnog smeštaja koji je izgradio poverenje turista i trajno podigao kvalitet ponude na nacionalnom nivou (Cigale i dr., 2005).

Za Medveđu su posebno poučna slovenačka iskustva u oblasti revitalizacije napuštenih seoskih domaćinstava, koja su kroz program državnih podsticaja pretvorena u funkcionalne i atraktivne turističke objekte. Konačno, slovenačko iskustvo pokazuje da ruralni turizam može biti inkluzivan i da koristi ne samo vlasnicima turističkih objekata, već i čitavim lokalnim zajednicama kroz lance snabdevanja, razvoj zanatstva i kulturne programe. Ovaj model, uz neophodna prilagođavanja srpskom institucionalnom i ekonomskom kontekstu, predstavlja vrednu stratešku inspiraciju za planere turističkog razvoja Medveđe.

5.4. Zajednički imenitelji uspeha i pouke za Medveđu

Analiza sva tri primera otkriva nekoliko zajedničkih faktora koji su presudno doprineli njihovom uspehu i koji su direktno relevantni za Medveđu. Prvo, u svim slučajevima razvoj je bio zasnovan na autentičnim lokalnim resursima, a ne na veštački konstruisanim atrakcijama. Drugo, ključnu ulogu odigrala je edukacija lokalnog stanovništva i izgradnja kapaciteta na nivou zajednice, bez čega ni najlepša

priroda ni najbogatija istorija ne mogu same po sebi generisati održivu turističku delatnost. Treće, uspeh nije došao brzo — sva tri primera pokazuju da je turistički razvoj ruralnih područja proces koji zahteva strpljenje, kontinuitet i dugoročnu stratešku posvećenost. Četvrto, u svim slučajevima presudnu ulogu odigrale su institucije — lokalna samouprava, nacionalne agencije i međunarodni partneri — koje su stvorile regulatorni i finansijski okvir pogodan za razvoj. Ove pouke treba imati na umu pri oblikovanju strategije ruralnog turizma u opštini Medveđa.

3. ZAKLJUČAK

Ruralni turizam predstavlja jednu od retkih realnih razvojnih šansi za opštinu Medveđa u trenutku kada se ona suočava sa dubokom demografskom i ekonomskom krizom. Kroz analizu sprovedenu u ovom radu pokazano je da opština raspolaže izuzetnim i raznovrsnim turističkim potencijalima — od jedinstvene Sijarinske banje sa jedinstvenim gejerom kontinentalnom delu Evrope, preko netaknutih planinskih predela Goljka i Radana do višeslojnog kulturno-istorijskog nasleđa koje obuhvata rimske, vizantijske, osmanske i višetničke slojeve. Ovi resursi, koji su do danas ostali u velikoj meri turistički nevalorizovani, čine solidnu osnovu za razvoj autentične i konkurentne ruralne turističke ponude.

Iskustva Zlatibora, Transilvanije i Slovenije, analizirana u ovom radu, nedvosmisleno pokazuju da transformacija nerazvijenih ruralnih područja u uspešne turističke destinacije nije utopija, već ostvariv cilj — pod uslovom da postoji jasna strateška vizija, institucionalna podrška i, pre svega, angažovana i edukovana lokalna zajednica. Upravo taj poslednji element — ljudski kapital i svest zajednice — pokazuje se kao najvažniji i istovremeno najteži za izgradnju. Prirodni resursi su dati i relativno trajni; infrastruktura se može izgraditi uz odgovarajuća ulaganja; ali promena mentaliteta i izgradnja kulture turističkog preduzetništva unutar lokalne zajednice dugotrajan je i zahteva strpljiv, sistematičan i višeslojan pristup.

Izazovi sa kojima se suočava razvoj ruralnog turizma u Medveđi su brojni i ozbiljni — od demografskog prажnjenja i nedovoljne infrastrukture, preko ograničenih finansijskih kapaciteta i odsustva destinacijskog brendiranja, do nedovoljne svesti i motivacije dela lokalnog stanovništva za uključivanje u turističke tokove. Nijedan od ovih izazova nije neprevazilazan, ali nijedan se ne može rešiti izolovano ni kratkoročno. Neophodan je celovit i koordinisan pristup koji će obuhvatiti sve relevantne aktere — lokalnu samoupravu, turističku organizaciju, privatni sektor, obrazovne institucije i samu lokalnu zajednicu.

U tom smislu, ovaj rad nudi nekoliko konkretnih preporuka. Kao prioritete mere nameću se: izrada sveobuhvatne strategije ruralnog turizma opštine Medveđa sa jasnim ciljevima i merljivim indikatorima; uspostavljanje sistema podsticaja za revitalizaciju napuštenih seoskih domaćinstava i njihovo pretvaranje u turistički funkcionalne objekte; pokretanje kontinuiranih edukativnih programa za lokalno stanovništvo i turističke aktere; brendiranje pejzira i Sijarinske banje kao distinktivnog i međunarodno prepoznatljivog simbola destinacije; te aktivno apliciranje za fondove Evropske unije i nacionalne razvojne programe namenjene nerazvijenim opštinama.

Opustela sela Medveđe nisu samo demografska statistika — ona su i potencijal koji čeka svoju šansu. Ruralni turizam, razvijan strateški i uz posvećenost svih aktera, može biti onaj pokretač koji će makar deo napuštenih kuća ponovo napuniti životom — najpre vikendom i sezonom, a potom, možda, i trajno. Primer Zlatibora pokazuje da

je put dug, ali da vodi negde. Primer Transilvanije pokazuje da i najdublja kriza može biti polazna tačka za preporod. Primer Slovenije pokazuje da sistem i strategija pobeđuju improvizaciju. Medveđa ima resurse. Pitanje je samo da li će imati i volju.

LITERATURA

- [1] Cigale, D., Gosar, A., Lampič, B., Mrak, I., Ogrin, M., & Žagar, A. (2005). *Turistična ponudba podeželja in sonaravni razvoj turizma v Sloveniji*. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- [2] Cvijanović, D., Mihailović, B., & Simonović, Z. (2015). *Razvoj ruralnog turizma u Srbiji*. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd.
- [3] European Commission. (1999). *Towards quality rural tourism: Integrated quality management of rural tourist destinations*. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- [4] Hall, D., & Roberts, L. (2001). *Rural tourism and recreation: Principles to practice*. CABI Publishing, Wallingford.
- [5] Maksin, M., Pucar, M., Korać, M., & Belić, S. (2011). *Turizam i prostor — održivo i resursno zasnovano planiranje razvoja turizma*. Univerzitet Singidunum, Beograd.
- [6] Republički zavod za statistiku Srbije — RZS. (2022). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022 — prvi rezultati*. RZS, Beograd. Preuzeto sa <https://www.stat.gov.rs>
- [7] Richards, G., & Wilson, J. (2006). Developing creativity in tourist experiences: A solution to the serial reproduction of culture? *Tourism Management*, 27(6), 1209–1223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.06.002>
- [8] UNWTO — World Tourism Organization. (2020). *Rural tourism: A sustainability tool for post COVID-19 recovery*. UNWTO, Madrid. <https://doi.org/10.18111/9789284422210>
- [9] UNWTO — World Tourism Organization. (2021). *Global and regional tourism performance*. UNWTO, Madrid. Preuzeto sa <https://www.unwto.org>
- [10] Wearing, S., & Neil, J. (2009). *Ecotourism: Impacts, potentials and possibilities* (2nd ed.). Butterworth-Heinemann, Oxford.